

گزارش راهبردی در بررسی وضعیت صنایع دستی و آسیب‌شناسی آن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۹۲۴۸
کد موضوعی: ۲۷۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۶/۱۲

عنوان گزارش:

گزارش راهبردی در بررسی وضعیت
صنایع دستی و آسیب‌شناسی آن

نام دفتر:

مطالعات فرهنگ و آموزش (گروه ورزش، میراث فرهنگی و گردشگری)

تهیه و تدوین کنندگان:

زهرا تقدس‌نژاد، سعید شفیعا

ناظران علمی:

موسی بیات، رشید کردستانی

اظهار نظر کنندگان داخل مرکز:

ریحانه رحمانی‌پور، مهدی مهدی، ابراهیم غلام‌پور آهنگر، فاطمه عزیزخانی،
یحیی مزروعی‌ایبانه

اظهار نظر کنندگان خارج از مرکز:

محمد بینوا، مهدی مهدی‌پور، میلاد محقق، حسین یآوری، رضا منوچهری‌راد،
عباس شیردل

گرافیک و صفحه‌آرایی:

سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی:

زهره عطاردی

واژه‌های کلیدی:

۱. صنایع دستی

۲. هنرهای سنتی

۳. حمایت از هنرمندان صنایع دستی

۴. مسائل صنایع دستی

فهرست مطالب

۶	چکیده.....
۷	خلاصه مدیریتی.....
۸	۱. مقدمه و بیان مسئله.....
۸	۲. آسیب‌شناسی روند تحولات صنایع دستی.....
۱۲	۳. محورهای قابل ملاحظه در توسعه صنایع دستی.....
۱۸	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۰	منابع و مأخذ.....

فهرست جداول و اشکال

۹	جدول ۱. صنایع دستی از منظر ساختاری.....
۱۰	جدول ۲. نگاهی اجمالی به مدیران این حوزه و تخصص آنها از ابتدا تاکنون.....
۱۴	جدول ۳. آمار صادرات صنایع دستی سال ۱۳۹۹-۳۹۵۱.....

گزارش راهبردی در بررسی وضعیت صنایع دستی و آسیب‌شناسی آن

چکیده

دستی در بازه (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹) را ممکن نمی‌سازد. همچنین وجود آمارهای غیردقیق و گاه متضاد بین دستگاهی در این حوزه، همواره موجب مسئله شده است.

نبود نگاه نظام‌مند به زیست‌بوم تولید تا توزیع صنایع دستی، عدم شکل‌گیری حمایت از شبکه کسب و کارهای همکار، سیاستگذاری و راهبری این حوزه را با چالش روبه‌رو کرده است. عدم برخورداری و بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانونی موجود برای اختصاص تسهیلات، تأمین مواد اولیه ارزان، خرید تضمینی و بیمه هنرمندان و استادکاران صنایع دستی نتیجه ضعف در تعامل بین‌بخشی و بین‌دستگاهی است. نبود برنامه مشخص برای بهره‌برداری از روستاها و شهرهای ثبت جهانی شده صنایع دستی، فراموشی روش‌های آموزشی استاد-شاگردی و فراموشی بخش مهمی از دانش ضمنی در اختیار استادکاران نیز از جمله مسائل حوزه عملیاتی صنایع دستی است. لذا این هنر-صنعت نیازمند مداخلات جدی حمایتی، سیاستی و نظارتی بوده که تاکنون به حد کفایت به آن پرداخته نشده است.

صنایع دستی یکی از قدیمی‌ترین و پرپیشینه‌ترین فعالیت‌های بشری است و از مصداق‌های هنری و فرهنگی هر کشور محسوب می‌شود. صنایع دستی به دلیل ارزش افزوده و اشتغال‌زایی ویژه برای جامعه محلی و تأثیرگذاری بر اقتصاد خانوارهای کمتر برخوردار، دارای اهمیت بسیار است. از آن جهت که قابلیت ایجاد و توسعه در کلیه مناطق شهری، روستایی و عشایری را بدون نیاز به سرمایه‌گذاری بالا و بهره‌برداری از مواد اولیه بومی داراست، در فرایند رونق صنعت گردشگری ایجاد درآمد مکمل برای خانوارهایی کند و توسعه آن در راستای امنیت ملی و اقتصاد مقاومتی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد به رغم ظرفیت‌های بالا برای رونق صنایع دستی کشور، به واسطه مسائل و مشکلات مدیریتی، بی‌توجهی سیاستگذاران، ضعف‌ها و کاستی‌های بین‌بخشی و عملیاتی، این حوزه در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.

در ۵۶ سال اخیر، میانگین دوره مدیریتی مدیران صنایع دستی حدوداً ۲ سال بوده. ضمناً کمتر از ۲۵ درصد مدیران فوق از نظر تخصصی با مدیریتی استانداردهای لازم برای راهبری این حوزه را داشته‌اند. نبود معیار دقیق و مشخص، ارزیابی رشد محقق شده حدوداً ۱۰ درصدی توسعه بازارچه‌های موقت صنایع دستی و ۷ درصدی صادرات صنایع

« خلاصه مدیریتی

بیان / شرح مسئله

صنایع دستی یا هنرهای صناعی یک هنر-صنعت با دو جنبه کاربردی و تزئینی است که با حفظ جمعیت در شهرها و روستاها قابلیت بهره‌برداری در جهت اقتصاد مقاومتی و امنیت ملی را داراست. بررسی‌ها نشان می‌دهد با تمام ظرفیت‌های مفروض در کشور، مسائل و مشکلات مدیریتی، تغییرات ساختاری متعدد، بی‌توجهی سیاستگذاران، ضعف و کاستی‌های نظارتی و حمایتی بین‌بخشی، این هنر-صنعت در وضعیت مطلوب هم از جهت عرضه (تولید، تأمین مواد اولیه ارزان، حمایت از هنرمندان و صنعت‌گران و ...) و هم از جهت تقاضا (بازاریابی، فروش، صادرات و ...) قرار ندارد.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

■ نقش‌آفرینی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در حوزه‌های حمایتی زنجیره تأمین تا توزیع (مواد اولیه، فروش، بازاریابی و ...) نیازمند تقویت است و تاکنون در این باره از ظرفیت‌های لازم استفاده نشده است.

■ آمارهای دقیق و مبنامحوری در حوزه صنایع دستی وجود ندارد و گزارش‌های متعارض و متناقض موجود، ترسیم مسیر و ارزیابی عملکرد از دستگاه‌های اجرایی را غیرممکن نموده است.

■ برنامه مشخصی برای استفاده از ظرفیت‌های مجامع بین‌المللی شورای جهانی صنایع دستی در مورد ثبت شهرها و روستاهای صنایع دستی وجود ندارد و این اقدام صرفاً به عنوان مقوله‌ای نمادین و نمایشی جریان دارد.

■ آموزش‌های دانشگاهی موجب انتقال کامل دانش ضمنی صنایع دستی به هنرجویان نیست و در مورد انتقال استاد-شاگردی از اساتید برجسته این حوزه اقدام مؤثری صورت نمی‌گیرد.

■ بخش مهمی از اساتید برجسته و قدیمی صنایع دستی در حال از دست رفتن هستند و اقدام مؤثری در راستای مستندسازی، به‌کارگیری و انتقال تجربیات آنها صورت نمی‌گیرد.

پیشنهادهای راهکارهای تقنینی یا سیاستی

■ **نظارت مجلس شورای اسلامی** بر اجرای قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی مصوب ۱۳۹۶ و اجرای قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی مصوب ۱۳۸۹.

■ **تصویب و تدقیق بند «۴» ماده (۴)** لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در حوزه آمارهای تخصصی صنایع دستی.

■ **اصلاح بند «ب» ماده (۴)** قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی-مصوب ۱۳۹۶ در راستای حمایت از برگزاری آموزش‌های صنایع دستی با پیروی از روش استاد-شاگردی و زنده نگه‌داشتن روند انتقال دانش ضمنی از استادکاران باتجربه به علاقه‌مندان.

■ **بازنگری در بند «۲۰» ماده (۳) و الحاق یک بند به ماده (۴)** دستورالعمل نحوه صدور پروانه فعالیت فروشگاه‌های صنایع دستی شماره ۱۴۰۰۳۳۰۱/۴۷۹۹۱ مورخ ۱۴۰۰/۹/۲۲ به جهت الزام دارندگان پروانه‌های فعالیت به فروش صنایع دستی داخلی و منوط شدن تمدید مجوز آنها به صحت‌سنجی و بازرسی این الزام توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.

■ **الحاق یک بند به ماده (۸۳)** لایحه برنامه هفتم توسعه با هدف الزام وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به تدوین سند ملی مدیریت زیست‌بوم صنایع دستی.

■ **پیشنهاد می‌شود اصلاح بند «۵۳» ماده (۴)** لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در جهت بهره‌برداری از ثبت ملی و جهانی روستاها و شهرهای صنایع دستی و هنرهای سنتی.

■ **اصلاح بند «ش» ماده (۲۹)** لایحه برنامه هفتم توسعه در جهت حمایت از هنرمندان و صنعت‌گران صنایع دستی جهت نظارت دستگاه‌های تخصصی حوزه به آزمون و رفع.

۱. مقدمه و بیان مسئله

صنایع دستی یا به بهتر گفتار و نوشتار «هنرهای صناعی» هنری برخاسته از بطن فرهنگ اصیل، غنی و بارور مردمان ایران است که وسعت آن پهنای سرزمین ایران، پیشینه آن، به بلندای تاریخ و جایگاه آن در قلب و روح و روان صنعت گران پرمایه، باذوق و اهل کمال و معرفت ایران است. هنرهای صناعی، بخشی از هنرهای سنتی است که جلوه کاربردی یافته و نمایشگر روح هنرهای سنتی است. صنایع دستی به عنوان کاربردی ترین هنر ایران که هزاره‌های متمادی برای گروه کثیری از مردم، بخشی از تولیدات مورد نیاز جامعه را تأمین می‌کند، حافظ ارزش‌های متقن فرهنگی این مرزوبوم است. صنایع دستی با لحاظ خصوصیات ذکر شده پلی میان اقتصاد و فرهنگ است. با توجه به توسعه این هنر-صنعت می‌توان گامی در جهت اشتغال‌زایی و معرفی فرهنگ اصیل ایران برداشت که با دارا بودن زمینه‌های فرهنگی، بومی و با تکیه بر دانش تجربی می‌تواند نقش موتور محرک اقتصادی باشد و به عنوان پیشه‌ای اشتغال‌زا، کم‌هزینه نقش مهمی در اقتصاد مقاومتی و امنیت ملی دارد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد با تمام ظرفیت‌های مفروض در کشور، مسائل و مشکلات مدیریتی، تغییرات ساختاری متعدد، بی‌توجهی سیاست‌گذاران، ضعف و کاستی‌های نظارتی و حمایتی بین‌بخشی، این هنر-صنعت را در وضعیت مطلوب در سمت عرضه (تولید، تأمین مواد اولیه ارزان، حمایت از هنرمندان و صنعت گران و ...) و تقاضا (بازاریابی، فروش، صادرات و ...) قرار نداده است. بنابراین صنایع دستی در حوزه‌های حمایتی، سیاستی، برنامه‌ای و هماهنگی بین‌بخشی، وضعیت مطلوبی ندارد و برای دستیابی به افقی، روش مداخلات هدفمندی لازم دارد.

۲. آسیب‌شناسی روند تحولات صنایع دستی

بررسی روند تحولات صنایع دستی از چند منظر ساختاری، مدیریتی و تعاریف و مفاهیم قابل توجه است.

الف) تحولات ساختاری و سازمانی

صنایع دستی از سال ۱۳۴۵ تا آخرین تحولات^۱ از نظر ساختاری، سازمانی و مدیریتی تغییرات زیادی کرده است که به تبع آن فاقد رویه واحد و خط سیر قابل ارزیابی می‌باشد. بررسی این موضوع در جدول ذیل قابل مشاهده است.

۱. تحولات بررسی شده نشان می‌دهد که آخرین رویداد ساختاری مرتبط با سال ۱۳۸۵ است اما به واسطه اینکه لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در مجلس شورای اسلامی در جریان است و این لایحه می‌تواند موجبات تحولات دیگری در حوزه صنایع دستی باشد، اما راهبری حوزه مذکور از قالب معاونت خارج نخواهد شد.

جدول ۱. صنایع دستی از منظر ساختاری

توضیحات	سال	رویداد
اقدامات انجام شده در این دوره موجب شناسایی ظرفیت های محلی و تشکیل سازمان نام مرکز صنایع دستی	۱۳۴۵	سازمان صنایع دستی و یک مرکز تجاری وابسته به
با هدف ازدیاد و تولید درآمد صنعت گران و جلوگیری از کم کاری و بیکاری و افزایش سطح اشتغال، توسعه فروش و صادرات صنایع دستی در کشور	۱۳۵۳	تصویب اساسنامه مرکز صنایع دستی
به منظور توسعه کمی و بهبود کیفی صنایع دستی کشور اعم از شهری و روستایی	۱۳۶۰	تشکیل سازمان صنایع دستی ذیل وزارت صنایع
ساماندهی امور بازرگانی سازمان صنایع دستی	۱۳۶۹	تشکیل ۱۵ شرکت منطقه ای در سراسر کشور
تشکیل شرکت بازرگانی صنایع دستی	۱۳۷۶	انحلال ۹ شرکت منطقه ای
تنظیم راهبردها، سیاست ها، خوانش ها، ضوابط و برنامه کلان در جهت توسعه کمی و بهبود کیفی صنایع دستی	۱۳۸۳	تأسیس سازمان صنایع دستی
طبق قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	۱۳۸۴	انحلال شرکت سهامی صنایع دستی
ادامه کار به عنوان یکی از معاونت های سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی	۱۳۸۵	ادغام سازمان صنایع دستی ^۱ در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ^۲

ب) تحولات مدیریتی

بدیهی است که تغییرات مکرر ساختاری و سازمانی، تغییرات مدیریتی
رانیز به همراه دارد. جدول زیر تغییر مکرر وضعیت مدیران حوزه صنایع
دستی را نشان می دهد.

با معان نظر به جدول ۱ جابه جایی های ساختاری نه تنها کمکی در
بهبود وضعیت صنایع دستی نداشت بلکه این تغییرات نتیجه ای جزء
انحلال شرکت سهامی صنایع دستی و انحلال ۹ شرکت منطقه ای در
بر نداشته است. عملاً مسئله اصلی این تغییرات - به طور خاص در دهه
اخیر - بیشتر از آنکه به توسعه محتوای صنایع دستی مرتبط باشد به
تغییرات ساختاری و سازمانی - انحلال بعد از تشکیل و تشکیل بعد از
انحلال - اختصاص داشته است.

۱. سازمان صنایع دستی کشور هیچ مصوبه ای برای اضافه کردن نام هنرهای سنتی در انتهای عنوان خود ندارد.

۲. در تاریخ ۱۳۶۴/۱۱/۱۰ به موجب قانون، سازمان میراث فرهنگی شکل گرفت. براساس این قانون، به وزارت فرهنگ و آموزش عالی اجازه داده شد تا از ادغام ۱۱ واحد پراکنده [۱ - مرکز باستان شناسی ایران (تابع وزارت فرهنگ و آموزش عالی) ۲ - اداره کل هنرهای سنتی (تابع وزارت فرهنگ و آموزش عالی) ۳ - مرکز موزه مردم شناسی (تابع وزارت فرهنگ و آموزش عالی) ۴ - دفتر آثار تاریخی (تابع وزارت فرهنگ و آموزش عالی) ۵ - موزه ایران باستان (تابع وزارت فرهنگ و آموزش عالی) ۶ - اداره حفظ میراث فرهنگی شهرستان ها (تابع وزارت ارشاد اسلامی) ۷ - اداره کل موزه ها (تابع وزارت ارشاد اسلامی) ۸ - اداره کل بناهای تاریخی (تابع وزارت ارشاد اسلامی) ۹ - اداره کل کاخ ها (تابع وزارت ارشاد اسلامی) ۱۰ - سازمان ملی حفاظت - آثار باستانی (وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی) ۱۱ - اداره کل بیوتات (کاخ گلستان) - (وابسته به وزارت امور اقتصادی و دارایی) سازمان میراث فرهنگی را به صورت سازمانی وابسته به خود تشکیل دهد.

جدول ۲. نگاهی اجمالی به مدیران این حوزه و تخصص آنها از ابتدا تاکنون^۱

نام و نام خانوادگی	سال	پست پیشین	مدت مدیریت	مدرک تحصیلی
فرنگیس یگانی	۱۳۴۵	بنیان‌گذاری سازمان زنان زرتشتی	۱۲ سال	کارشناس ارشد مددکار اجتماعی
هاشم هادی	۱۳۵۶	-	۱ سال	
خداداد رفیع	۱۳۵۷	-	۱ سال	
امیر شاهپور شاهین	۱۳۵۸	مدیرکل آمار و وزارت اقتصاد	۴ سال	دکتری بازرگانی
محمد دانایی	۱۳۶۲	-	۱ سال	
محسن آقاشاهی	۱۳۶۳	-	۱ سال	
حمیدرضا مرتضایی	۱۳۶۴	مؤسس و دبیر کمیته کمک به مخترعین و مبتکرین	۲ سال	
مهرداد وقوفی	۱۳۶۸	-	۲ سال	
حمیدرضا مرتضایی	۱۳۷۰	رئیس سازمان بازرسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح	۲ سال	
سید محمدصادق آل‌یاسین	۱۳۷۲	-	۱ سال	
حسین آروری	۱۳۷۴	-	۲ سال	
علی دانش منفرد	۱۳۷۶	نماینده حوزه انتخابیه تفرش، آشتیان و فراهان	۲ سال	کارشناس ریاضی
عبدالحمید رحمانی خلیلی	۱۳۷۹	معاون مدیرعامل شرکت صنایع دستی	۱ سال	
مهرداد وقوفی	۱۳۸۰	-	۳ ماه	کارشناس ارشد جغرافیا
یدالله طاهرنژاد	۱۳۸۰	-	۲ سال	لیسانس خاک‌شناسی
عبدالحمید حاجی‌پور شوشتری	۱۳۸۲	-	۶ ماه	دکتری بازرگانی
یدالله طاهرنژاد	۱۳۸۲	نماینده مردم در مجلس پنجم	۲ سال	لیسانس خاک‌شناسی
علی یزدانی	۱۳۸۴	معاون امور استان‌های وزارت صنایع و معادن	کمتر از ۱ سال	فوق لیسانس مدیریت دولتی
حسین رضاخواه	۱۳۸۴	-	کمتر از ۱ سال	کارشناس ارشد مهندسی معدن
مصطفی قاسمی	۱۳۸۵	معاون توسعه مدیریت سازمان میراث فرهنگی	۱ سال	کارشناس حقوق
حسین هاتفی‌فارمد	۱۳۸۶	مشاور رئیس سازمان میراث فرهنگی	۲ سال	کارشناس ارشد حقوق
تهمینه دانیالی	۱۳۸۸	مشاور وزیر جهاد کشاورزی	۲ سال	دکتری برنامه‌ریزی و توسعه روستایی
اسفندیار حیدری‌پور	۱۳۹۰	مدیرکل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان	۵ ماه	دکتری شهرسازی
محمد رضا رشید کردستانی	۱۳۹۰	هیئت علمی دانشگاه آزاد استان البرز	۵ ماه	دکتری روابط بین‌الملل
محمد حسن صالحی مرام	۱۳۹۱	معاونت ارتباطات و اطلاع‌رسانی رئیس‌جمهور	۸ ماه	علوم سیاسی
امیر امینی	۱۳۹۱	معاونت سرمایه‌گذاری سازمان میراث	۱۱ روز	
یحیی رحمتی	۱۳۹۱	مدیرکل امور موزه‌ها و اموال منقول تاریخی سازمان میراث	۱ سال	
بهمن نامور مطلق	۱۳۹۲	معاونت پژوهشی خانه هنرمندان	۴/۵ سال	دکتری ادبیات تطبیقی
پویا محمودیان	۱۳۹۷	کارشناس صنایع دستی	۵ سال	دکتری مدیریت کسب‌وکار با گرایش کارآفرینی سازمانی
مریم جلالی دهکردی	۱۴۰۱	مدیریت مجموعه فرهنگی-تاریخی نیاوران	تاکنون	دکتری مدیریت برنامه‌ریزی امور فرهنگی

۱. داده‌های جدول براساس مستندات در اختیار قرار گرفته از وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی تهیه و توسط نظرات کارشناسان تکمیل شده است. متأسفانه از آنجاکه تغییرات، ادغام‌ها و تحولات مربوط به حوزه صنایع دستی بسیار زیاد بوده است، مستندات کاملی در مورد مدیران صنایع دستی کشور در اختیار وزارت مذکور قرار ندارد و بخش مهمی از این داده‌ها از میان مدارک انبار شده و بدون طبقه‌بندی موضوعی بازیابی شد.

سنتی^۲ فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، در سال ۱۳۸۲ واژه «هنرهای صناعی» را گویاتر و کامل تر از واژه «صنایع دستی» دانست و هنرهای صناعی را به عنوان زیرمجموعه مهمی از هنرهای سنتی تعریف کرده است. طبق تعریف این فرهنگستان، **هنرهای سنتی**^۳ با منشأ گرفتن از مبدأ واحد، محمل سیر و سلوکی فردی است که از طریق دریافت شهودی بر مبنای آدابی معنوی و به شیوه استاد-شاگردی انتقال می یابد و صورتی از تجلیات گوناگون زیبایی حقیقی را متناسب با شرایط زمانی و مکانی در اثر هنری متعین می سازد. در حالی که **صنایع دستی**^۴ (هنرهای صناعی) بخشی از هنرهای سنتی است که با بهره گیری از فنون و مهارت های متناسب و با قابلیت تکثیر غیر ماشینی در متن زندگی فردی و جمعی عرضه می شود.^۵ جای توجه دارد که مطابق آیین نامه داخلی و ضوابط اجرایی شورای ارزیابی هنرمندان کشور، گروه هنرهای سنتی و صناعی را شامل یازده سرشاخه دانسته که شامل معماری سنتی و تزئینات وابسته به معماری، صحافی سنتی و جلدسازی و کاغذسازی، بافتنی ها و نساجی های سنتی، صنایع و آرایه های فلزی، چوبی، سنگی، شیشه ای، چاپ های سنتی، سفالگری، کاشی و سرامیک سازی، نگارگری و سازسازی می باشد.^۶

جدول حاضر نشان می دهد که مدیران این حوزه در بازه سال های ۱۳۴۵ تا ۱۴۰۱ که معادل ۵۶ سال است دارای دوره مدیریتی حدوداً دو سال بوده اند. همچنین با تأکید بر سابقه فعالیتی پیشین یا میزان ارتباط رشته تحصیلی با حوزه های مدیریتی یا تخصصی مربوطه، مشخص است که کمتر از ۲۵ درصد این افراد استانداردهای حداقلی برای راهبری این حوزه را داشته اند. بنابر این مهم ترین آسیب های مدیریت این حوزه را می توان در عدم ثبات مدیریتی، عدم تخصص گرایی و فقدان تحصیلات دانشگاهی مرتبط و کاربردی نسبت به حوزه صنایع دستی دانست.

ج) تغییرات تعاریف و مفاهیم

با گذشت ۵۶ سال از تأسیس سازمان صنایع دستی، هنوز تعریف جامعی برای صنایع دستی ارائه نشده است و ارائه تعاریف متعدد و متفاوت، نشانه ای از این ادعاست. اولین تعریف در سال ۱۳۴۸ توسط شورای صنایع دستی ایران به شرح «صنایع دستی به آن رشته از صنایع اطلاق می شود که تمام یا قسمتی از مراحل ساخت فراورده های آن با دست انجام گرفته و در چارچوب فرهنگ و بینش های فلسفی، ذوق و هنر انسان های هر منطقه با توجه به میراث های قومی آنان ساخته و پرداخته می شود» ارائه شده است. در حالی که آخرین تعریف^۱ در سال ۱۳۹۶ قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی مصوب ۱۳۹۶ چنین است که «**صنایع دستی ایران مجموعه ای از صنایع هنری و دستی است که ضمن رعایت ضوابط شرعی و قانونی با محوریت خلاقیت، ذوق و زیبایی شناسی با بهره گیری از مواد اولیه قابل دسترس تولید می شود و فرایند ساخت و تولید محصول به صورت فردی یا گروهی، عمدتاً با دست و یا کمک ابزار مورد نیاز انجام می گیرد**». اما گروه هنرهای

۱. آخرین تعریف بین المللی که از صنایع دستی توسط کارشناسان بین المللی در سمپوزیم بین المللی یونسکو- ITC مانیل فیلیپین سال ۱۹۹۷ ارائه شد چنین است: مراد از محصولات صنایع دستی، محصولات ساخته شده صنعتگران است. چه با دست و چه با ابزارهای دستی و یا وسایل مکانیکی، البته مشروط بر آنکه با نقش مستقیم کاردستی صنعتگر، بیشترین اهمیت را در ارائه محصول نهایی داشته باشد. این محصولات بدون محدودیت کمی و با استفاده از مواد خام منابع دائمی، زیباشناختی، هنری، ابداعی، فرهنگی، کارکردی سنتی یا سمبلیک داشته و از نقطه نظر دینی یا اجتماعی، دارای ارزشی شناخته شده در بوم خود می باشند. (سمپوزیم بین المللی یونسکو- ITC مانیل فیلیپین سال ۱۹۹۷).

۲. گروه هنرهای سنتی فرهنگستان هنر متشکل از استادان و هنرمندان پیشکسوت در حوزه های نظری و عملی هنرهای سنتی می باشد.

۳. طبقه بندی هنرهای سنتی شامل گروه هنرهای صناعی، گروه موسیقی دستگاهی، مقامی و نواحی، گروه نمایش های سنتی و آیینی، گروه کتابت و خوشنویسی، گروه نگارگری و کتاب آرایی و گروه معماری سنتی و هنرهای وابسته است.

۴. طبقه بندی صنایع دستی شامل گروه نساجی سنتی، بافته های داری و غیرداری، پوشاک سنتی، چاپ های دستی، کاشی سنتی، سفال (سرامیک)، آبگینه، فلز کاری، حصیربافی و هنرهای چوبی، صنایع دستی چرمی، صنایع دستی کاغذی، صنایع دستی سنگی، صنایع دستی استخوان، سازهای سنتی، مینا کاری، صنایع دستی دریایی، رودزی های سنتی، هنرهای وابسته به معماری سنتی است. وقتی از هنرهای سنتی و صنایع دستی صحبت به عمل می آید بخشی از رشته های هنرهای سنتی جزء صنایع دستی به حساب نمی آیند، مانند: خوشنویسی، نگارگری، موسیقی و نمایش های آیینی. همچنین لازم به ذکر است ماهیت هنرهای سنتی حفظ، احیاء و اشاعه است که همانند گلخانه عمل می نماید. هنرهای هر منطقه را شناسایی و اگر در خطر باشند یا به دست فراموشی سپرده شده باشند، توسط کارشناسان تحقیق و بررسی بر روی آن آغاز شده، نمونه ها جمع آوری، با مهندسی معکوس دانش و فنون شناسایی و احیا می گردد. همچنین از آن محافظت می شود تا به مرحله تکثیر برسد. از آنجا که ماهیت صنایع دستی تکرار است با تکرار، تکثیر و کاربرد معرفی می شود. از نظر وجوه فعالیت نیز این جایگاه هر دو حوزه مشخص و دارای اهمیت به سزایی است.

۵. فرهنگستان هنر در طی نامه ای به شماره ۹۹۴ مورخ ۸۶/۰۷/۱۶، به دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش های فنی و حرفه ای و کار و دانش، تعریف خود را از صنایع دستی ارائه دادند که در کتاب درسی آشنایی با صنایع دستی رشته صنایع دستی به چاپ رسید.

۶. شورای ارزشیابی هنرمندان کشور در جلسه شماره ۳۴۰ آیین نامه داخلی و ضوابط اجرایی شورای ارزشیابی هنرمندان کشور را در ۱۰ ماده و دوازده تبصره ماده مصوب کرد.

۳. محورهای قابل ملاحظه در توسعه صنایع دستی

بررسی روند تحولات صنایع دستی هر چند در سه محور ساختاری، مدیریتی و تعاریف و مفاهیم قابل طبقه‌بندی است اما آثار این تحولات برخی چالش‌ها را در صنایع دستی مزمن و نهادینه کرده، بنابراین لازم است تا برای توسعه این صنعت این محورها مورد توجه قرار گیرد. در زیر این موارد اشاره شده است.

۱-۲. لزوم تعامل یا تقابل با مفاهیم صنایع خلاق

امروزه دو مفهوم صنایع فرهنگی و صنایع خلاق در کنار هم مطرح شده است. صنایع خلاق صنایعی هستند که چرخه‌هایی از خلق تولید و توزیع کالاها و خدمات‌اند که خلاقیت و سرمایه فکری را به عنوان ماده خام به کار می‌گیرند و متشکل از مجموعه‌ای از فعالیت‌های دانش‌بنیان، متمرکز بر هنر اما نه محدود به آن است که پتانسیل درآمدزایی از دادوستد و حقوق مالکیت معنوی را دارند. این صنایع شامل محصولات مادی و ملموس، غیرمادی و معنوی، یا خدمات هنری با محتوای خلاق، دارای ارزش اقتصادی و با توجه به هدف‌های بازاری می‌شوند. این صنایع در تقاطع میان صنعتگر، خدمات و بخش‌های صنعتی قرار دارند و در تجارت جهانی بخش پویای جدیدی به وجود می‌آورند. «خلاقیت» به عنوان فصل الخطاب هر نوع فعالیتی که دارای یک مؤلفه هنری قوی باشد به حساب می‌آید. بنابراین «هر نوع فعالیت اقتصادی که فرآورده‌های نمادین تولید می‌کند، وابستگی شدیدی به مقوله مالکیت معنوی دارد و برای یک بازار تا حد امکان بزرگ انجام می‌شود» در گستره صنایع خلاق جای می‌گیرند.^۱

شالوده صنایع خلاق را دانش سنتی آن کشور تشکیل می‌دهد، این دانش در مظاهر فرهنگی و خلاق نهفته است. این دانش سنتی دارای محتوای فکری، ارزشی و اخلاقی است.^۲ از آنجاکه صنایع دستی نیز دارای محتوای فرهنگی و ارزش نهفته برآمده از مهارت و نوآوری فردی است، این دو حوزه دارای هم‌پوشانی بسیار با یکدیگر است. همچنین به دلیل اینکه طبقه‌بندی‌های فوق جنبه علمی دارند و نبایستی به صورت متعصبانه در مورد غلبه یکی بر دیگری اظهار نظر کرد، جایگاه تقنین این دو حوزه با توجه به روندهای اخیر سیاست‌گذاران نیازمند توجه است.

این دو مفهوم جایگاه علمی و تخصصی خاص خود را دارند اما تنها در حوزه سیاست‌گذاری بیم آن می‌رود که روبه‌رشد بودن حوزه نوین صنایع خلاق و رویکرد تقویت‌گر آن در حوزه اقتصاد-فرهنگ موجب شود تا عنوان صنایع دستی در ادبیات تقنین در سایه قرار گیرد. هر چند این

نگرش نسبت به تعامل بین دو حوزه مکمل، غیرفنی و گاه متعصبانه ارزیابی می‌شود، اما از آنجاکه بسیاری معتقدند صنایع دستی به دلیل مدرن شدن زندگی امروز بشر، دیگر فاقد کاربرد سابق است^۳ و جنبه‌های هنری آن به سایر امور غالب شده، نیازمند توجه است. صنایع خلاق یا دانش‌بنیان را بایستی فرصتی جدید برای ایجاد نگرش تازه به انواع هنرها از جمله صنایع دستی دانست که نتیجه آن تقویت اقتصاد-فرهنگ است. بنابراین از وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی انتظار می‌رود در کنار حفظ جایگاه تقنین صنایع دستی به عنوان یک هنر-صنعت با دیرینه‌ای کهن، از ظرفیت‌ها و فرصت‌های صنایع خلاق به شکل صحیح مطالبه‌گری و استفاده نماید.^۴

۲-۲. لزوم بازنگری در فرایند آموزشی صنایع دستی

قبل از دانشگاهی شدن آموزش صنایع دستی، کلاس‌های آزاد در حوزه‌های مختلف صنایع دستی امکان آموزش مشتاقان به این حوزه را فراهم می‌نمود. در سال ۱۳۶۲ رشته‌های مختلف صنایع دستی به سیستم دانشگاهی کشور اضافه شد. تا قبل از آن این آموزش به شیوه آزاد، استاد-شاگردی و خانوادگی انجام می‌گرفت. صنایع دستی هر منطقه با مواد اولیه بومی، طرح و نقش مربوط به فرهنگ آن محیط در منطقه آموزش و ماندگار بود. بعد از دانشگاهی شدن صنایع دستی در طول ۴ سال ۲۴ کارگاه آموزشی شامل انواع صنایع دستی به صورت عمومی فعالیت نمود و در سال سوم یکی از رشته‌های صنایع دستی به عنوان گرایش دانشجو قابل انتخاب گردید. در سال آخر تحصیل نیز یکی از این حوزه‌های صنایع دستی به عنوان یادگیری تخصصی و پیشرفته مدنظر قرار خواهد گرفت. اما در آموزش‌های استاد-شاگردی و خانوادگی شرایط متفاوتی حاکم است. دختران در کنار مادران سوزن‌دوزی، فرش‌بافی، گلیم‌بافی، پارچه‌بافی و ... می‌آموختند. پسران از پدران سفالگری، هنرهای مرتبط با چرم، قلمزنی و ... می‌آموختند. گاهی کارگاه‌هایی از صنایع دستی در مناطق مختلف به پرورش شاگرد می‌پردازند، این آموزش‌ها به شیوه انتقال تجربه از استاد به شاگرد است و نوعی انتقال دانش ضمنی را ممکن می‌سازد. از آنجاکه بخش مهمی از این هنر-صنعت از نوع دانش ضمنی است و از طریق کلاس درس داده‌محور دانشگاهی غیرقابل انتقال است، این الگوی آموزشی شکل کارآمد و قابل قبولی برای این حوزه نخواهد داشت یا حداقل جامعیت لازم را ندارد.

۱. برای کسب اطلاعات بیشتر به اظهار نظر کارشناسی درباره «طرح حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات خلاق و تجاری‌سازی فناوری‌های نرم» (به همراه الزامات قانونگذاری در حوزه صنایع فرهنگی و خلاق) از مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با شماره مسلسل ۱۸۴۰۱ مراجعه نمایید.

۲. در بند «۱» ماده (۱) سند ملی توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم، صنایع خلاق همان صنایع فرهنگی دانسته شده که گونه‌ای از صنعت هستند که به خلق ایده، تولید و توزیع محصولات و خدمات می‌پردازند و ماهیت فرهنگی دارند. این صنایع عمدتاً با قابلیت دانش‌بنیانی و مبتنی بر خلاقیت، مهارت، نوآوری و فناوری هستند و نوعاً از طریق حق نشر و مالکیت معنوی مورد حمایت قرار می‌گیرند. نکته قابل توجه اینکه تعریف مذکور با تعاریف موجود از صنایع دستی دارای هم‌پوشانی است.

۳. البته برای حل این موضوع لزوم تغییر کاربری صنایع دستی و به کارگیری آن در محصولات جدید و پرکاربردی لازم است.

۴. پیشنهادهای «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» و «وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» به «شورای عالی فناوری‌ها و تولیدات دانش‌بنیان» موضوع جزء «۱» بند «الف» ماده (۸) قانون جهش تولید دانش‌بنیان (مصوب ۱۳۹۱/۰۲/۳۱)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۸۵۲۲.

استادکاران و هنرمندان و فعالان صنایع دستی کشور مصوب ۱۳۹۶، به صدور مجوز فروشگاه‌های انحصاری هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران تأکید شده است. این ظرفیت وجود دارد که تمامی فروشگاه‌های دارای مجوز از شمول قانون صنفی مستثنا گردند و صدور مجوز و عرضه صنایع دستی و نظارت بر فروشگاه‌ها بر عهده وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است [۱]، اما آمار و اطلاعات دقیقی در مورد عملکرد این حوزه ارائه نگردیده است.

در این خصوص دستورالعمل دریافت مجوز فروشگاه‌های صنایع دستی، توسط دفتر بازاریابی و تجاری‌سازی صنایع دستی تهیه و با نامه‌ای به شماره ۱/۴۷۹۹۱/۴۷۹۹۱ مورخ ۲۲ آذر ۱۴۰۰ به تأیید معاونت حقوقی، مجلس و استان‌های وزارتخانه رسیده است. در بند «۲۰» تبصره «۵» این دستورالعمل، دارا بودن حداقل هجده سال سن برای دریافت پروانه فعالیت الزامی است [۲]. در خصوص مجوزهای فروشگاه‌های صنایع دستی، با توجه به قیمت تمام شده و حاشیه سود، برخی از فروشندگان که معیار اعطای مجوز به آنها صرفاً به سن آنها وابسته شده است، کالاهای وارداتی^۴ را به عنوان صنایع دستی ایران به گردشگران معرفی می‌کنند؛ در حالی که این امکان فراهم بود تا مؤلفه‌های نظارتی و حمایتی از صنایع دستی تولید داخل در محتوای مجوزهای این بخش در نظر گرفته شود. خرید این گونه کالاها که عمدتاً در سطح کیفی صنایع دستی داخلی نیستند، موجب کاهش اعتماد گردشگران نسبت به مرغوبیت، کیفیت و اصالت صنایع دستی ایران در عرصه بین‌المللی است [۳].

برای جلوگیری از آسیب به صنایع دستی کشور، شناسنامه‌دار کردن تولیدات صنایع دستی از نیازهای قابل توجه این حوزه است که مطابق ماده (۱۴) آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی مصوب ۱۴۰۰/۵/۳ هیئت وزیران، به وزارتخانه‌های مجری، صدور آن تکلیف شده است. این شناسنامه‌ها دغدغه‌های هنرمندان را در خصوص کپی برداری و سرقت هنری کم می‌نماید، هرچند موجب حل تمام مسائل آنها در حوزه مالکیت معنوی نیست [۴]. لازم به ذکر است شناسنامه‌دار شدن آثار فاخر، چاره و کمکی به صادرات نمی‌کند چرا که این اقدام جنبه بین‌المللی ندارد و همچنین موجب برندسازی بین‌المللی نخواهد شد.

بازارچه‌های صنایع دستی نیز یکی دیگر از راه‌های حمایتی، شناسایی و تبلیغاتی در حوزه صنایع دستی است که در تصویب نامه هیئت وزیران به شماره ۷۵۶۰۹/ت/۵۱۰۵۲ مورخ ۱۱/۶/۹۴ و ابلاغیه شماره ۱۴۶۳۲/۱۰/۹۵۲۱۰ مورخ ۵/۵/۱۳۹۵، در خصوص صدور مجوز

وجود دانشگاه‌های متعدد موجب مدون شدن آموزش در کشور گردید. در حالی که این شیوه، آشنایی اجمالی در رشته‌های مختلف این حوزه را فراهم نمود، اما در جهت انتقال دانش ضمنی ناکارآمد است. لذا دانشجویان به صورت تخصصی نمی‌توانستند در یک رشته آموزش ببینند و بعد از فارغ التحصیلی نیاز به آموزش تخصصی همچنان به قوت خود باقی است. همچنین ورود سازمان فنی و حرفه‌ای به سیستم آموزش آزاد صنایع دستی مسائل دیگری را موجب شده است. از آنجاکه مطابق بند «ب» ماده (۴) قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی مصوب ۱۳۹۸ برنامه‌ریزی، سیاستگذاری و نظارت بر آموزش صنایع دستی و فرش دستباف به وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و وزارت صنعت، معدن و تجارت واگذار شده است و در ماده (۱۰) آیین‌نامه اجرایی این قانون همکاری با سازمان فنی حرفه‌ای تکلیف شده است، بنابراین موضوع همکاری بین بخشی برای دریافت مجوز توسط اساتید^۱ این حوزه از سازمان فنی حرفه‌ای مطرح است. مستثنا نشدن اساتید سابق و دارای تجربه از این آزمون، موجبات نارضایتی بخش باتجربه این حوزه را فراهم کرده است. در حالی که انتقال دانش صنایع دستی در بهترین حالت بایستی از طریق استاد-شاگردی و بهره‌گیری از اساتید باتجربه صورت گیرد و در صورت بی‌توجهی به آن، نسل باارزشی از اساتید این حوزه از دست خواهند رفت.^۲

در این زمینه شورای عالی آموزش و تربیت فنی حرفه‌ای و مهارتی که به موجب قانون نظام جامع آموزش و تربیت فنی، حرفه‌ای و مهارتی مصوب آبان‌ماه ۱۳۹۶ شکل گرفته است، دارای ظرفیت‌های مناسب برای هماهنگی در سیاستگذاری، تنظیم‌گری و راهبری نظام آموزش فنی، حرفه‌ای و مهارتی و برقراری تعامل بین دستگاه‌های مجری، تصویب استانداردهای آموزشی، ارزشیابی و شایستگی و طراحی نظام صلاحیت حرفه‌ای و نظارت بر اجرای آن است.^۳ در این شورا سه کارگروه تخصصی وجود دارد که وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ذیل آن قرار دارد و لازم است تا با بهره‌برداری از ظرفیت‌های مشترک این شورا، مشکلات آموزشی-مهارتی حوزه صنایع دستی را برطرف نمود.

۳-۲. لزوم توجه به بازاریابی، بازرگانی و صادرات حوزه صنایع دستی
فروشگاه‌های صنایع دستی نیز یکی از وجوه فروش و تبلیغ در این حوزه است. در زمان تأسیس سازمان صنایع دستی، مطابق ماده بند «د» ماده (۴) قانون مصوب ۱۳۵۹/۰۲/۳۱ شورای انقلاب اسلامی ایران، فروشگاه‌های صنایع دستی برای تولید، خرید، بازاریابی، فروش و صادرات فراورده‌های دستی تأسیس شدند. در بند «پ» ماده (۳) قانون حمایت از

۱. بسیاری از این اساتید سواد خواندن و نوشتن ندارند یا در حد ابتدایی سواد دارند. همچنین بسیاری از آنها یا افرادی که در مناطق محروم زندگی می‌کنند و به روش استاد-شاگردی نه آموزشی آموزش دیده‌اند. آنان از اصول کلاسه شده اطلاعی ندارند که بتوانند براساس آن آزمون بدهند.

۲. البته متأسفانه در سال‌های اخیر روند از دست دادن اساتید صنایع دستی در حال اتفاق است.

۳. گزارش نظارتی ارزیابی عملکرد شورای عالی آموزش و تربیت فنی حرفه‌ای و مهارتی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مسلسل ۱۸۴۲۹.

۴. ورود کالاهای مشابه از چین آسیب زیادی به بازارهای صنایع دستی وارد کرده است. علاوه بر این از کشورهای دیگر مانند ترکیه و تایلند نیز صنایع دستی وارد می‌شود. واردات بخش زیادی از این کالاها به صورت قاچاق از مرزهای مختلف کشور صورت می‌گیرد.

دستی است و لازم است تا با ایجاد نگاه نظام‌مند و مدیریت زنجیره تولید تا عرضه، مورد توجه سیاست‌گذاران این حوزه قرار گیرد اما تاکنون چنین نشده است.

ضرورت توجه اتاق بازرگانی به کالاهای فرهنگی و هنری از طریق معرفی و عرضه جهانی این کالاها کمک شایانی به جایگزینی نفت، گاز و محصولات مرتبط می‌کند. توجه به دستاوردهای بی‌بدیل هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران (فرش، گلیم، قلمزنی، سفال، مینا، معرق، منبت و ...) کمک قابل توجهی به ارزآوری و اشتغال‌زایی خواهد داشت. اتاق بازرگانی می‌تواند با نقش حمایتی از هنرهای سنتی و صنایع دستی سهم عمده‌ای را در جهت مدیریت ارزی و جذب ارز داشته باشد [۶]. ۵ کشور مقصد صادرات صنایع دستی ایران: عراق، افغانستان، ترکیه، عمان و آذربایجان است [۵]. طبق سالنامه ۱۳۹۹ وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی آمار صادرات صنایع دستی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹ در جدول ۴ آمده است که نشان از رشد متوسط سالیانه ۷ درصدی صادرات این حوزه دارد. لازم به ذکر است این درصد رشد نسبت به رشد سایر متغیرهای اقتصادی مثل تورم، درصد بالایی به حساب نمی‌آید.

بازارچه‌های موقت صنایع دستی مورد توجه قرار گرفته است. در سالنامه آماری سال ۱۳۹۹ وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی عملکردی در قبال برگزاری بازارچه‌ها گزارش نشده است که احتمالاً به موضوع همه‌گیری کرونا و محدودیت‌های مربوطه برمی‌گردد. این در حالی است که از سال ۱۳۹۵ حدود ۹۸۰ بازارچه موقت با رشد سالیانه ۱۰ درصد به حدود ۱۲۵۰ مورد در سال ۱۳۹۸ رسیده است [۵]. از آنجاکه در مورد روند رشد این حوزه، معیار و برنامه مشخصی ارائه نشده، میزان موفقیت یا عدم موفقیت در این باره غیرقابل ارزیابی است. یکی از عوامل رشد و شناسایی صنایع دستی، صادرات آن است. این هنر-صنعت از نظر اقتصادی دارای اهمیت بسیاری است و برای توسعه آن لازم است پتانسیل تولید داخلی آن به کار گرفته شود. این افزایش می‌تواند با شناسایی بازارهای هدف در سطح ملی و بین‌المللی محقق شود. تبلیغات و بسته‌بندی یکی از راه‌های افزایش بازاریابی و گسترش صادرات هستند. شناخت سلیقه مردم دیگر کشورها (رنگ، اندازه و مدل) از دیگر عوامل مؤثر در صادرات است. موضوعی که به‌عنوان مهارت و خدمتی مستقل خارج از مهارت‌های هنرمندان و صنعت‌گران صنایع

جدول ۳. آمار صادرات صنایع دستی سال ۱۳۹۹-۱۳۹۵

سال	صادرات صنایع دستی به دلار
۱۳۹۵	۲۳۷ ۲۴۱ ۸۴۴
۱۳۹۶	۲۸۱ ۴۰۱ ۱۱۰
۱۳۹۷	۲۸۹ ۰۳۹ ۵۵۳
۱۳۹۸	۲۵۴ ۹۱۹ ۴۰۱
۱۳۹۹	۳۲۲ ۴۳۳ ۰۰۰

۴-۲. لزوم اصلاح و تکمیل نظام آمار و اطلاعات صنایع دستی
یکی از آسیب‌های مدیریت صنایع دستی کشور، فقدان نظام آماری مناسب و دقیق است که به‌واسطه محور قرار گرفتن مفهوم صادرات چمدانی توسط مدیران ادوار گذشته، مخدوش و غیرقابل استناد جلوه نموده است. صادرات چمدانی صنایع دستی در ایران دو نوع، سوغات (ثبت نمی‌گردد) و کالای تجاری (مسافر اظهارنامه پر می‌کند و ثبت می‌شود) صورت می‌گیرد که یکی از مراکز صادرات کالاهای باارزش فرودگاه امام خمینی (ره) به حساب می‌آید. آنچه در گمرک ایران به‌عنوان صادرات چمدانی معروف شده رویه‌ای است که برای مرز نشینان به‌صورت رسمی تعریف شده است. معیار قرار دادن صادرات چمدانی توسط معاونین پیشین وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

دارا بودن مهارت‌های مدیریت بازاریابی از صنعتگران و استادکاران صنایع دستی انتظار نمی‌رود. بازاریابی و تبلیغات می‌بایست توسط جذب نیروهای خُبره یا ایجاد زنجیره‌ای از کسب و کارهای همکار در اختیار این هنر-صنعت قرار گیرد. سلیقه‌شناسی حوزه بازارهای اروپایی، بازارهای آمریکایی و ... بایستی توسط متخصصین این حوزه انجام شود و موجب جهت‌دهی و ارائه راه کارهای عملیاتی برای صنعتگر و هنرمند صنایع دستی شود. از محاسن صنایع دستی کشور تنوع محصولات است و امکان تهیه نمونه‌هایی از آثار بنابر سلیقه متفاوت وجود دارد. موضوع تسهیل‌گری و هماهنگی برای صادرات صنایع دستی بیشتر از آنکه به هنرمندان و استادکاران مرتبط باشد بایستی از وظایف و مسئولیت‌های معاونت صنایع دستی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی حاصل شود که به‌نظر می‌رسد در این حوزه آن گونه که باید اقدامات مؤثری صورت نگرفته است.

۱. صادرات صنایع دستی (بدون احتساب زیورآلات سنتی و تجارت چمدانی).

اقدامات دیگری که در راستای همکاری با این شورا صورت گرفته است، مهر اصالت ملی و بین المللی و همچنین نشان ملی و بین المللی مرغوبیت کالا است. معاونت صنایع دستی با توجه به اهمیت و تنوع صنایع دستی به خصوص نقش و جایگاه اقتصادی در جامعه، برنامه نشان ملی و بین المللی مرغوبیت کالا و مهر اصالت ملی و بین المللی را در دستور کار خود قرار داده است. این برنامه از سال ۱۳۸۶ در دوره های متوالی انجام گرفته است. بر همین اساس دستورالعمل اجرای آن برای ثبت ملی به استان ها ارسال گردید. در شیوه نامه نشان مرغوبیت صنایع دستی، قیمت ذکر شده اثر به صورت عمده و خرده فروشی استعلام می شود و برای عرضه کننده، حفظ آن قیمت تعهدآور است. لذا در صورت مغایرت با قیمت فروش محصول، گواهی نامه مذکور باطل می گردد [۱۰]. از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۷، ۳۱۸ اثر مهر اصالت بین المللی و از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸، ۱۲۹۲۷ اثر مهر اصالت ملی دریافت شده است که نشان از روند روبه رشد آن دارد [۱۱].

برقراری ارتباط میان هنرمندان صنایع دستی در گوشه و کنار جهان از اهداف اصلی تأسیس شورای جهانی صنایع دستی است و تاکنون آن گونه که باید، تحقق نیافته است. بررسی ها نشان می دهد بانک اطلاعاتی جامعی که حاوی اطلاعات تخصصی در حوزه معرفی رشته های هنری و توانمندی های هنرمندان از گوشه و کنار جهان باشد، تاکنون ثبت نشده است. باین وجود انتظار این است که آمار و اطلاعات هنرمندان صنایع دستی به طور دقیق مشخص و ثبت شود.

۲-۶. لزوم اصلاح وضعیت تعلق تسهیلات بانکی

با توجه به عقد تفاهم نامه ای دیگر میان بانک توسعه تعاون و وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در اجرای بند «الف» تبصره «۱۸» قانون بودجه ۱۴۰۰^۲، مقرر گردید ۷۵۰۰ میلیارد ریال تسهیلات به معرفی شدگان وزارت تخرانه پرداخت گردد که بانک مذکور مدعی است در این زمینه بالای ۸۰ درصد عملکرد ایجاد نموده است [۱۲]. گزارش ها نشان می دهد که از ابتدای سال ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۱/۱۲/۲۹ در جهت افزایش توان تولید و ایجاد اشتغال در خصوص ۴۷۲۴ طرح مبلغی معادل ۵۱۳۰۶۱۸ میلیون ریال تسهیلات بانکی به دارندگان مجوزهای فعالیت صنایع دستی موضوع تبصره «۲» ماده قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی مصوب ۱۳۹۶^۳ اختصاص یافته است.^۴ مطابق ماده (۷) قانون حمایت از هنرمندان بانک مرکزی را مکلف کرده از طریق بانک های عامل تسهیلات مسکن با هماهنگی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در اختیار هنرمندان و

موجب شد تا تناقضات آماری قابل توجهی در اظهار نظرهای مسئولین مشاهده شود. به طور مثال در سال ۱۳۹۸ رقم ۲۸۹ میلیون دلار برای صادرات صنایع دستی اعلام شد که به همین میزان صادرات چمدانی نیز صورت گرفته است (یعنی معادل ۶۰۰ میلیون دلار). در حالی که در ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۹ خبرگزاری میراث آریا (خبرگزاری رسمی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) صادرات رسمی صنایع دستی را ۲۳۷ میلیون دلار و صادرات چمدانی را ۱۹۰ میلیون دلار عنوان کرد که با ادعای پیشین همخوانی نداشت. در همین سال عنوان ۳۲۲ میلیون دلار صادرات صنایع دستی توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی نیز در تعارض با اعلام رسمی حدوداً ۵۸ میلیون دلاری صادرات صنایع دستی توسط سازمان توسعه تجارت ایران به عنوان متولی صادرات غیر نفتی همراه بود [۷]. بنابراین موضوع آمارهای صنایع دستی و تلفیق آمارهای صادرات چمدانی در این حوزه، موجب عدم شفافیت آمارهای این حوزه است.

۵-۲. لزوم توجه و بهره برداری از فرصت های مجامع بین المللی شورای جهانی صنایع دستی

شورای جهانی صنایع دستی در سال ۱۹۶۴ با هدف بهبود آینده هنرمندان بنیان گذاری شد و ایران در سال ۱۳۴۷ عضو این شورا گردید. این مجمع بین المللی تا سال ۲۰۱۳ به عنوان یک بازوی مشورتی تحت نظر سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل (یونسکو) به فعالیت پرداخت. اما در همین سال از یونسکو جدا و به عنوان یک سازمان غیرانتفاعی و غیرسیاسی در بلژیک به ثبت رسید. هر چند این شورا برای همراهی با برنامه های فرهنگی، در جلسات یونسکو شرکت می کند، اما هدف اصلی آن حفظ صنایع دستی به عنوان بخشی از حیات فرهنگی بشر و ایجاد همدلی میان فعالین حوزه صنایع دستی است [۸]. معاونت صنایع دستی تاکنون ۳۹ شهر و ۲۲ روستا را ذیل این شورا ثبت جهانی صنایع دستی نموده است [۶]. در شرایطی که در سال ۲۰۲۲ سهم ایران از بازار جهانی ۸۰۰ میلیارد دلاری صنایع دستی، صرفاً معادل ۵ هزارم درصد بوده است اما از ۴۳ شهر و منطقه جهانی صنایع دستی دنیا سهم ۳۲ درصدی در آسیا و ۲۴ درصدی در جهان را داراست [۹]. لذا کارایی و اثربخشی ثبت های جهانی این مناطق به واسطه فقدان ارتباط مشخص در کشور را نمی توان در میزان صادرات کشور مورد بررسی و عارضه یابی قرار دارد.^۱ همچنین هنوز برنامه دقیق و شفاف برای استفاده از ظرفیت های قابل بهره برداری از ثبت های جهانی صنایع دستی از طرف وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ارائه و اعلام نشده است، لذا مبنایی برای ارزیابی عملکرد و پیامدهای مورد انتظار از این ثبت ها نیز وجود ندارد.

۱. هر چند مؤلفه های دیگری مثل ارتباطات بین المللی و محدودیت ها در تبادلات اقتصادی در این موضوع بی تاثیر نمی باشد.

۲. - مبلغ سیصد و بیست هزار میلیارد (۳۲۰.۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال از منابع ردیف (۲۸) مصارف جدول تبصره «۱۴» این قانون، به ایجاد و توسعه، تولید، اشتغال و کار آفرینی با اولویت استان های با نرخ بیکاری بالاتر اختصاص می یابد. بند «و» تبصره «۱۶» قانون بودجه سال ۱۳۹۸ در سال ۱۴۰۰ تنفیذ و وجوه حاصل از آن به منابع این جزء اضافه می شود.

۳. دارندگان مجوز فعالیت موضوع قانون مذکور در صورت درخواست خودشان از کلیه تعرفه های بخش صنعت در مورد حامل های انرژی (آب، برق و گاز) و تسهیلات بانکی برخوردار می باشند.

۴. عطف به نامه شماره ۱۳۲۰/۶۵۱۷۷ مورخ ۱۴۰۱/۱۱/۳۰ معاون صنایع دستی و هنرهای سنتی وزارت میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.

تولید کنندگان صنایع دستی و فرش دستباف قرار دهند. در این باره عطف به ماده (۱۸) تصویب نامه شماره ۴۹۰/۲۸/ت/۵۶۹۴۵ مورخ ۱۴۰۰/۵/۹ هیئت وزیران ۲۰۰۰ فقره سهمیه تسهیلات برای فعالان این حوزه در نظر گرفته شده است. اما نظر به عدم اجرای بند «۲»^۱ و تبصره ذیل ماده (۱۸)^۲ آیین نامه اجرایی قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، بانک مرکزی از نتایج اقدامات به عمل آمده توسط بانک عامل شفاف سازی ننمود.^۳ این موضوع موجب شده تا هر چند ظرفیت قانونی مناسبی برای تخصیص تسهیلات به فعالیت حوزه در نظر گرفته شود اما امکان گزارش گیری و شفاف سازی آن به صورت دقیق وجود نداشته باشد. بنابراین لازم است تا وزارت مذکور نسبت به اجرای بند «۲» و تبصره ماده (۱۸) این آیین نامه اقدام اجرایی لازم را صورت دهد.

۷-۲. لزوم حمایت جامع از هنرمندان و صنعت گران صنایع دستی

مطابق ماده (۲) قانون حمایت از استادکاران و هنرمندان و فعالان صنایع دستی «دولت مکلف است در اجرای قانون بیمه اجتماعی قالیبافان، بافندگان فرش و شاغلان صنایع دستی شناسنامه دار (کددار) مصوب ۱۳۸۸/۰۵/۱۸ نسبت به بیمه نمودن واجدین شرایط این قانون اقدام نماید». اما با وجود جزء «ز» بند «ج» تبصره «۱۷» قانون بودجه سال ۱۴۰۱^۴ معافیت های کامل بیمه ای این هنرمندان منوط به آزمون وسیع توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی قرار گرفت که در آیین نامه اجرایی این جزء، وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به عنوان دستگاه تخصصی این حوزه دارای نقش نگردید. این در حالی است که دریافت نظر از دستگاه تخصصی در مورد نتایج آزمون وسیع بایستی شرط کافی این فرایند ارزیابی باشد. هنرمندان صنایع دستی که به واسطه نوع فعالیت و محصول تولید مجبور به تهیه مواد اولیه گران قیمت هستند یا به موجب مناسباتی، الزام به خروج از کشور و شرکت در رویدادهای جهانی می شوند با عنایت به شرایط شغلی، از بیمه خود محروم خواهند شد. این نمونه ای است از حمایت های شکننده بیمه ای از حوزه صنایع دستی که مطابق قانون تعریف شده اما در قوانین بودجه سنواتی نقض گردیده است.

یکی دیگر از راه های حمایتی هنرمندان تهیه مواد اولیه با کیفیت و قیمت

مناسب است. از بدو تأسیس سازمان صنایع دستی (۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵) حمایت های حاکمیتی باعث پابرجا ماندن صنایع دستی در هر منطقه بود. رساندن مواد اولیه مرغوب و ثبت سفارش در مناطق دور افتاده یکی از عوامل مکمل اقتصاد کشاورزی بوده و مانع مهاجرت های دائمی یا فصلی آنها می شد [۱۳]. همچنین باعث تقویت ابتکار و امکان به کار گیری ذوق و خلاقیت های فردی در امر تولید انواع محصولات صنایع دستی بود. در ثانی این حمایت برای دولت باعث توسعه صادرات غیر نفتی و تأمین بخشی از درآمد ارزی مورد نیاز بود. همچنین معرفی و حفظ ارزش های فرهنگی، آداب و رسوم دیرینه و اصالت های موجود در جامعه را در بر داشت و زمینه سازی برای ایجاد صنعت مستقل و غیر وابسته کشور را فراهم می نمود. یکی از چالش های اساسی فعالان صنایع دستی تأمین مواد اولیه است، نبود استانداردهای مناسب در زمینه مواد اولیه از مهم ترین مشکلات فعالان این هنر-صنعت است. با توجه به وضعیت امروزه صنایع دستی، افزایش قیمت مواد اولیه یکی از مهم ترین عوامل کاهش میزان تولید آن است. برنامه ریزی و هماهنگی جهت تأمین مواد اولیه با کیفیت و ارزان قیمت در برخی از رشته های صنایع دستی نظیر صنایع فلزی (قلمزنی، مسگری، فیروزه کوبی و ...) از طریق واسطه گری یا تسهیل گری برای دریافت ارزان مواد اولیه از شرکت های تأمین کننده داخلی به عنوان راهکاری کارآمد قابل طرح و بهره برداری بوده که تاکنون مغفول مانده است.

کمبود و گرانی مواد اولیه، افزایش هزینه های تمام شده محصولات و اجاره بهای مکان و از همه مهم تر ورود کالاهای بی کیفیت قاچاق صنایع دستی از چین و تایلند و دیگر کشورها، هنرمندان و صنعت گران صنایع دستی را دچار مشکل کرده است. گران شدن مواد اولیه حتی مواد اولیه بی کیفیت، موجب بالا رفتن قیمت تمام شده تولیدات شده و از سوی دیگر کاهش قدرت خرید مردم تأثیر مستقیم بر روی فروش تولیدات صنایع دستی و صدمات جبران ناپذیر به این هنر-صنعت شده است. نبود استانداردهای مناسب در زمینه ارائه مواد اولیه صنایع دستی یکی از مهم ترین مشکلات امروز تولید کنندگان فعالان این حوزه است. مواد اولیه صنایع دستی نیازمند استاندارد سازی، طبقه بندی و ارزش گذاری است. یکی از بزرگ ترین چالش ها و مشکلات امروز صنایع دستی، عدم ارتباط خوشه های گوناگون تولیدی به منظور تأمین مواد اولیه ارزان قیمت برای تولید است. از سوی دیگر اعتبارات مطالعاتی و

۱. «۲» - توافق نامه نحوه اعطای تسهیلات مذکور از جمله در خصوص مدت بازپرداخت تسهیلات، نرخ سود، نحوه و نوع اخذ وثیقه و تعیین مصادیق وثایق و نحوه تعیین اولویت بین متقاضیان با همکاری وزارتخانه های مجری طرف سه ماه از تاریخ ابلاغ این آیین نامه و ابلاغ به بانک های عامل برای اجرا.

۲. وزارتخانه های مجری موظفند نسبت به اطلاع رسانی، برنامه ریزی، شناسایی و معرفی متقاضیان واجد شرایط طبق مفاد توافق نامه مذکور اقدام کنند و همکاری های لازم را با بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در این خصوص به عمل آورند.

۳. مبنی بر نامه شماره ۲/۱۸۶۳۸ مورخ ۱۴۰۲/۰۱/۱۳ از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۴. در اجرای ماده (۲۹) قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) و بند «ت» ماده (۲) قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مبنی بر ساماندهی و پایداری صندوق های بیمه ای و بازنشستگی و کاهش وابستگی آنها به بودجه عمومی، ساماندهی معافیت های بیمه ای، ساماندهی اقشار تحت پوشش بیمه ای مشمول کمک دولت، از ابتدای سال ۱۴۰۱ معافیت های کامل بیمه ای در خصوص بیمه شدگان بدون کارفرما در سازمان تأمین اجتماعی از جمله مشمولان قانون بیمه های اجتماعی قالیبافان، بافندگان فرش و شاغلان صنایع دستی شناسه دار (کددار) مصوب ۱۳۸۸، بند «ض» تبصره «۱۴» قانون بودجه سال ۱۳۸۶ کل کشور و بند «ب» ماده (۷) قانون هدفمند کردن یارانه ها منوط به ارزیابی آزمون وسیع توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و قرار گرفتن در چهار دهک اول درآمدی است. در مورد بیمه شدگان قرار گرفتن در دهک های پنجم تا هفتم درآمدی، به ازای هر دهک سه درصد (۳٪) از معافیت بیمه ای موجود کسر و دهک های هشت و بالاتر مشمول معافیت های بیمه ای نخواهند بود.

محصولات صنایع دستی را مورد تأیید قرار داد.

۲-۹. لزوم توجه به اشتغال زایی صنایع دستی

سرمایه انسانی، نقش اول ثروت آفرینی در کشورهای توسعه یافته را با ۶۷ درصد به خود اختصاص داده، در حالی که سهم منابع طبیعی و فیزیکی صرفاً ۳۳ درصد بوده است. در این میان مشارکت زنان در فعالیت اقتصادی نقش کلیدی در افزایش ثروت آفرینی دارد و این مهم مورد تأکید اسناد بالادستی است.^۲ اما وقتی بحث از اشتغال و کار آفرینی زنان به میان می آید، تعداد زنان کارمند به ذهن متبادر می شود، در حالی که بالاترین میزان اشتغال به زنان روستایی و خوداشتغال و کار آفرین شهری اختصاص دارد.^۴ موضوع تعارض نقش های خانوادگی و اجتماعی - اقتصادی زنان البته موضوعی نیازمند توجه است که یکی از راهبردها، تسهیل گری در جهت فعالیت زنان در عرصه هایی است که تعارضات نقش کمتری را موجب می شود. در این حوزه استفاده از ظرفیت قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی مصوب ۱۳۸۹ توصیه می شود، چرا که با تسهیل گری در حوزه مشاغل خانگی، ظرفیت های حمایتی مناسبی نیز در اختیار آنها قرار می دهد.^۵ لازم به ذکر است سهم اشتغال خانگی از کل اشتغال کشور در سال ۱۴۰۲ معادل ۱۵ درصد است که تا پایان سال ۱۴۰۱ زنان سهمی حدوداً ۸۰ درصدی از آن را داشته اند.^۶ لذا اجرای درست قانون مذکور^۷ فرصتی است برای به کارگیری نیروی بالقوه زنان در جامعه. از سوی دیگر بررسی رشته های شغلی تعریف شده ذیل این قانون نشان می دهد از میان ۵۱۲ رشته شغلی موجود در فهرست رشته های مشاغل خانگی، ۲۵۱ مورد به حوزه صنایع دستی مربوط می شود. به عبارتی حدود ۴۹ درصد از مشاغل خانگی^۸ تعریف شده در حوزه صنایع دستی است. لذا وقتی در مورد مشاغل خانگی صحبت می شود، سهم این هنر - صنعت غیر قابل انکار است. زنان اوقات بیشتری را در محیط منزل می گذرانند و می توانند با فعالیت

ترویجی صنایع دستی برای وسعت برنامه های این حوزه کفایت نمی کند و در پاره های موارد با واگذاری به اشخاص غیر متخصص ناکارآمد گشته است. لازم به ذکر است معاونت صنایع دستی از طریق برقراری ارتباط با صاحب نظران و طراحان این حوزه به دنبال کاهش هزینه تولید و از طریق رایزنی با فعالان اقتصادی در صدد تسهیل فروش و کاهش قیمت است. یکی دیگر از راه های حمایتی، تأسیس گنجینه^۱ هنرهای هر منطقه است که با هدف نگهداری اشیای باارزش، احداث بخش مبادله و تجارت، فرصت سازی برای بازدید عمومی و برگزاری نمایشگاه های هنرهای مشابه موجبات تشویق هنرمندان و استادکاران را فراهم خواهد ساخت [۱۴].

۲-۸. لزوم توجه به بسته بندی مناسب محصولات صنایع دستی

خریداران و علاقه مندان، قبل از مواجهه با محصول صنایع دستی با بسته بندی آن روبه رو می شوند. کارکرد بسته بندی فقط به حفظ و نگهداری محصولات محدود نمی شود. بسته بندی دارای ملاحظات زیبایی شناختی و همچنین حاوی اطلاعاتی است که به ترغیب خریداران بینجامد. کیفیت تصاویر، اندازه، شکل بسته، اطلاعات نوشتاری و لوگوها نشان دهنده کیفیت اثر و موجب ترغیب برای خرید کالا است. یکی دیگر از عوامل مهم در بسته بندی محصولات صنایع دستی، توجه به هویت ملی کشور تولید کننده است. برای برندسازی معتبر، تولید کنندگان و فروشندگان باید قابلیت ارائه خدمات پشتیبانی محصولات صنایع دستی را داشته باشند تا در صورت آسیب به محصول، امکان مرمت و یا تعویض آن را فراهم سازند. در همین راستا معاونت صنایع دستی از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۸، ۵۶ نشست تخصصی و در سال ۱۳۹۸ نیز ۲۵ نشست تخصصی در زمینه بسته بندی در صنایع دستی برگزار کرده است. لازم به ذکر است میزان اثر گذاری این نشست های تخصصی به واسطه فقدان معیار سنجش و اثربخشی آن بر حوزه اجرا غیر قابل ارزیابی است^۹ و می توان حاصل نشدن اهداف اصلی در حوزه برندسازی و مباحث مربوط به بسته بندی

۱. اولین موزه صنایع دستی در خیابان ولنجک، خیابان هشتم، انتهای یاسمن یک در سال ۱۳۳۳ با سفارش و خرید آثاری بی بدیل از هنرمندان افتتاح گردید. در سال ۱۳۸۹، آثار این موزه به یکی از بناهای قدیمی دو طبقه در سعادت آباد منتقل شد. این آثار، مجموعه ای نفیس و برگزیده شامل بیش از ۱۰۰ اثر صنایع دستی است که در سال تأسیس از استادانی همچون حسین علاقه مندان، امیر ساعی، محمود دهنوی، علی ساعی، مهدی طوسی، مهران امیراینانلو، مر حوم شفقانی، حسن رشتی و فرودی، نگارگری استادان علی کریمی، عباس رستمیان، جعفر فتاحی، مجرد تاکستانی، محمد مهدی قانی بیگی، انوشهر، ابوالعالی، حاج علی بختیاری، جلال شباهنگی، زارع خریداری شده بود. این آثار در سال ۱۳۸۷ یکبار در معرض دید عموم قرار گرفت، سپس آثار جمع و به مخازن انتقال یافت.

۲. گزارش ارسالی از سوی معاونت صنایع دستی به مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی صرفاً شامل عناوین، تصاویر و خبر از خبرگزاری های می باشد.

۳. بند «۱۵» سیاست های کلی برنامه هفتم توسعه: «تحمیل نهاد خانواده و رفع موانع رشد و شکوفایی بانوان» و بندهای «۹۹-۱۱۱» «منشور حقوق و مسئولیت های زنان در جمهوری اسلامی ایران» که در تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۸۳ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید.

۴. غنیان، منصور، «گردشگری راهکاری جهت توسعه کار آفرینی زنان روستایی»، ماهنامه «کار و جامعه»، ۱۳۹۲.

۵. این قانون نه تنها فرصتی برای رفع معضل بیکاری و ایجاد شغل های جدید است و می تواند علاوه بر اینکه در رشد و توسعه اقتصادی تأثیر گذار باشد، در زمینه توسعه اجتماعی نیز باعث تغییرات مثبت گردد. نکته مهم دیگر که در تدوین این قانون مدنظر بوده، ایجاد شرایط و بسترهای مناسب برای بانوان است که بتوانند به صورت هم زمان نقش های خانوادگی و اجتماعی را پیش ببرند. چرا که حدود ۶۲ درصد از زنان جامعه خانه دار بوده و فقط حدود ۱۶ درصد از آنها نیروی فعال اقتصادی به حساب می آیند.

۶. مصاحبه با معاون وزیر کار، خبرگزاری ایسنا، هشتم تیرماه ۱۴۰۲، کد خبر ۱۴۰۲۰۴۰۷۰۴۴۸۱.

۷. مطابق ماده (۷) قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی مصوب ۱۳۸۶، صاحبان مشاغل و کسب و کارهای خانگی از مزایای زیر برخوردار می شوند:

۱- استفاده از بازار محلی شهرداری جهت عرضه محصولات خانگی، ۲- عضویت در شرکت سهامی عام خوشه ای تخصصی کسب و کار خانگی، ۳- معافیت از عوارض اداری و تجاری تعیینی و مصوب شوراهای اسلامی شهرها و روستاها، ۴- عدم نیاز به تغییر کاربری مسکونی، ۵- دولت می تواند بنابه پیشنهاد ستاد نسبت به تعیین ضوابط حمایتی در زمینه های مالیات، تأمین وام قرض الحسنه اشتغال، حق بیمه خویش فرما، تعرفه مصرف آب، برق و سوخت مصرفی، ظرف سه ماه از تصویب این قانون، اقدام و اعتبار مورد نیاز را در بودجه سنواتی محاسبه و لحاظ نماید و - ۶- استفاده از تسهیلات بانکی به ویژه قرض الحسنه بانک ها و صندوق مهر امام رضا (ع).

۸. فهرست رشته های مشاغل خانگی و فرم های اطلاعات به تفکیک دستگاه های اجرایی، دبیرخانه ستاد ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۱.

در حوزه هنرهای دستی هر منطقه در کنار کارهای روزمره، اوقات فراغت خود را صرف تولید صنایع دستی کنند. از طرف دیگر به عنوان یک کار مستمر و جدی در محیط امن خانه کمک امرار معاش خانواده هستند.

کسب و کارهای خانگی به عنوان راهکاری مهم برای خوداشتغالی و درآمدزایی در سراسر جهان به حساب می آیند. قابلیت انجام این نوع کسب و کار در منزل سبب ایجاد مزایای بی شماری برای شاغلین آنها می شود، که از جمله می توان به ایجاد توازن بین مسئولیت خانوادگی زنان و اشتغال آنان، حذف هزینه های مربوط به خرید، رهن و اجاره

جمع بندی و نتیجه گیری

صنایع دستی یا هنرهای صناعی یک هنر صنعت دارای اهمیتی است که دوجنبه کاربردی و تزئینی دارد و به عنوان یکی از مصادیق مهم تولید داخلی به حساب می آید. ترویج صنایع دستی با فراهم نمودن اشتغال برای اقتصاد خانواده ها، امکان جلوگیری از مهاجرت ساکنین روستاها و شهرها به سایر نقاط کشور را فراهم می سازد، لذا به عنوان ساز و کاری برای تأمین امنیت ملی مطرح خواهد بود. بررسی ها نشان می دهد با تمام ظرفیت های مفروض در کشور از آنجاکه حیات صنایع دستی مستلزم حمایت و اقدامات زنجیره ای است، مسائل زیر نیازمند توجه ویژه است:

- تغییرات ساختاری و سازمانی عديده در حوزه صنایع دستی موجب عدم توسعه محتوایی و تقویت این حوزه شده است.
- طول دوره مدیریتی کوتاه، بی ارتباطی تخصص و تجربه ی مدیران منصوب شده با این حوزه به روند کاری بدنه اجرایی و عملیاتی آسیب وارد کرده است.

- نقش آفرینی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در حوزه های حمایتی زنجیره تأمین تا توزیع (مواد اولیه، فروش، بازاریابی و ...) نیازمند تقویت است و تاکنون در این باره از ظرفیت های لازم استفاده نشده است.

- تسهیل گری، پیگیری و اقدامات عملیاتی برای اجرای قوانین و مقررات حمایتی موجود معطوف به هنرمندان و صنعت گران صنایع دستی از جانب وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در سطح مطلوبی ارزیابی نمی گردد و لازم است تا در این باره از ظرفیت های موجود استفاده بهینه صورت گیرد.

- آمارهای دقیق و مبنامحوری در حوزه صنایع دستی وجود ندارد و گزارش های متعارض و متناقضی موجود، ترسیم مسیر و ارزیابی عملکرد از دستگاه های اجرایی را غیرممکن نموده است.

- برنامه مشخصی برای استفاده از ظرفیت های مجامع بین المللی شورای جهانی صنایع دستی در مورد ثبت شهرها و روستاهای صنایع دستی وجود ندارد و این اقدام صرفاً به عنوان مقوله ای نمادین و نمایشی جریان دارد.

- صنایع دستی در حال قرارگیری در سایه صنایع خلاق است که

کارگاه و ایاب و ذهاب، استفاده از نیروی کار سایر اعضای خانواده، انعطاف در ساعات کاری و امکان انتقال تجارب از طریق آموزش غیررسمی به شیوه استاد-شاگردی بین اعضا خانواده اشاره نمود. هر چند موضوع تعارض نقش و مدیریت زمان کار و خانواده در این نوع اشتغال نیز مطرح و نیازمند توجه است.

در حوزه سیاستگذاری این اقدام مناسبی نیست. بلکه بهره برداری از ظرفیت های موضوع صنایع خلاق به عنوان فرصت و توسعه جایگاه صنایع دستی به عنوان تکلیف وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی لازم الاجراست.

- در حوزه تبلیغات، بازاریابی و برندسازی، اقدامات انجام شده نظام مند و برنامه ای نیست و رقبای جهانی در حال تصاحب بازارهای داخلی و خارجی صنایع دستی هستند. در این باره از هنرمندان و صنعت گران صنایع دستی انتظار بر خورداری از مهارت ها و توانایی فراهم آوری خدمات مذکور نمی رود و در نظرگیری زیست بوم مورد نیاز این کسب و کارهای اقدامی حاکمیتی و حمایتی است.

- آموزش های دانشگاهی موجب انتقال کامل دانش ضمنی صنایع دستی به هنرجویان نیست و در مورد انتقال استاد-شاگردی از اساتید برجسته این حوزه اقدام مؤثری صورت نمی گیرد.

- بخش مهمی از اساتید برجسته و قدیمی صنایع دستی در حال از دست رفتن هستند و اقدام مؤثری در راستای مستندسازی و انتقال تجربیات آنها صورت نمی گیرد.

- سیاستگذاران نقش صنایع دستی کشور را به عنوان ساز و کاری برای تضمین امنیت ملی و تقویت اقتصاد مقاومتی به درستی در نیافته اند. بنابراین پیشنهادهای ذیل قابل توجه است:

- قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی مصوب ۱۳۹۶ و قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی مصوب ۱۳۸۹ با تأکید بر حمایت از عرضه کننده های صنایع دستی، حمایت از حرف خانگی و اشتغال زنان تدوین شده است. لذا ضرورت دارد مجلس شورای اسلامی و به صورت ویژه کمیسیون های فرهنگی و صنایع و معادن، نظارت جدی بر این حوزه داشته باشند.

- از آنجاکه تدوین نظام جامع آماری در حوزه صنایع دستی یک الزام سیاستی است که تاکنون محقق نشده است، بند «۴» ماده (۴) لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به نحو ذیل اصلاح می شود:

الف: تدوین معیارهای مشخص، سازماندهی، برنامه ریزی

دستی، نبود نگرش نظام مند به زیست بوم این حوزه- از تأمین مواد اولیه تا تبلیغات، توزیع و صادرات- است، هنرمندان و صنعت گران این حوزه به عنوان حلقه‌ای نیازمند اتصال به سایر حلقه‌های تولید ارزش دارای الگوی حمایتی نیستند. لذا در لایحه برنامه هفتم توسعه الحاق بندی به ماده (۸۳) به شرح ذیل لازم است:

وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است تا پایان سال اول برنامه اقدام به تدوین سند ملی مدیریت زیست بوم صنایع دستی و مشخص سازی تکالیف دستگاه‌های ذی ربط با هدف تأمین زنجیره ارزش و بهبود شرایط تولید تا عرضه محصولات صنایع دستی با رعایت ملاحظات بومی، سازگاری با اصالت هویتی، ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی و رویکرد فناورانه، با تأکید بر تسهیل گری در تأمین مواد اولیه، تشکیل زنجیره‌های خدماتی مورد نیاز برای ترویج، توزیع، تبلیغات، بازاریابی و فروش محصولات صنایع دستی نماید و به تصویب هیئت وزیران برساند. کلیه دستگاه‌های موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری و کلیه دستگاه‌هایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر و با تصریح نام است ملزم به اجرای تکلیف محول شده در این سند خواهند بود.

■ در جهت بهره‌برداری از ثبت ملی و جهانی روستاها و شهرهای صنایع دستی و هنرهای سنتی پیشنهاد می‌شود تا تبصره‌ای به بند «۵۳» ماده (۴) لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به شرح ذیل اصلاح شود:

تبصره: تدوین برنامه‌های کمی و کیفی، ارتقای جایگاه و ترویج سالیانه صنایع دستی بومی و بر خور داری هنرمندان و صنعت گران محلی از ثبت ملی و جهانی هر شهر یا روستا در قالب پیوست تخصصی، پیش از ثبت توسط وزارت ضروری است.

■ در جهت حمایت از هنرمندان و صنعت گران صنایع دستی، لزوم نظارت تخصصی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی نسبت به آزمون و سنج هنرمندان، صنعت گران و استادکاران صنایع دستی مدنظر بند «ش» ماده (۲۹) در لایحه برنامه هفتم توسعه لازم به نظر می‌رسد. لذا پیشنهاد می‌شود تا این بند به شرح ذیل اصلاح شود:

«ش»- از سال اول برنامه، معافیت‌های بیمه‌ای بیمه‌شدگان بدون کارفرما در سازمان تأمین اجتماعی (از جمله مشمولان قانون بیمه‌های اجتماعی قالی بافان، بافندگان فرش و شاغلان صنایع دستی شناسه دار (کددار) (مصوب ۱۳۸۸)، بند «ض» تبصره «۱۴» قانون بودجه سال ۱۳۸۶ کل کشور و بند «ب» ماده (۷) قانون هدفمند کردن یارانه‌ها منوط به ارزیابی آزمون و سنج توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی **با هماهنگی دستگاه ذی ربط** است. در خصوص بیمه‌شدگان بدون کارفرما

و **اعلان عمومی** نظام جامع آمار تخصصی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به منظور بهره‌برداری در حوزه‌های مربوط و ایجاد قابلیت سنجش و ارزیابی دوره‌ای فعالیت‌های این حوزه‌ها توسط دستگاه‌های نظارتی.

■ حمایت از برگزاری آموزش‌های صنایع دستی با پیروی از روش استاد-شاگردی و زنده نگه داشتن روند انتقال دانش ضمنی از استادکاران باتجربه به علاقه‌مندان به این حوزه نیاز حیاتی برای حفاظت از میراث صنایع دستی است. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا بند «ب» ماده (۴) قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی- مصوب ۱۳۹۶ که در مورد تکلیف وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و وزارت صنعت، معدن و تجارت در آموزش صنایع دستی است، به شرح ذیل اصلاح شود:

ب- برنامه‌ریزی، سیاستگذاری و نظارت بر وضعیت کارگاه‌های تولیدی و آموزش صنایع دستی و فرش دستباف **با تأکید بر ترویج و حفاظت از آموزش استاد-شاگردی و تضمین انتقال دانش ضمنی این حوزه به نسل‌های آینده.**

■ در راستای حمایت از استادکاران خبره/تجرب‌ی صنایع دستی که در فرایندهای ارزیابی فنی حرفه‌ای معیارهای خبرگی و باتجربگی آنها مدنظر قرار نگرفته است و از مسیر آموزش‌های استاد-شاگردی حذف می‌شوند، لازم است تا مسیر ارزیابی و اعطای مجوز مدنظر قرار گیرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود از ظرفیت شورای عالی آموزش و تربیت فنی، حرفه‌ای و مهارتی که مطابق قانون نظام جامع آموزش و تربیت فنی، حرفه‌ای و مهارتی مصوب آبان‌ماه ۱۳۹۶ تأسیس شده است، این مسئله را برطرف نمود یا با الحاق یک تبصره به بند «ب» ماده (۴) قانون حمایت از هنرمندان، استادکاران و فعالان صنایع دستی مصوب ۱۳۹۶ مسیر حل آن را فراهم نمود:

تبصره: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است با همکاری سازمان آموزش فنی حرفه‌ای کشور یک سال پس از تصویب این قانون آیین‌نامه صدور مجوز مربی‌گری استادکاران تجربی/خبره صنایع دستی را با تأکید بر تعریف استادکار تجربی/خبره، شرایط احراز، فرایندهای اجرایی کمیته تشخیص و طبقه‌بندی مجوز آموزشی استاد-شاگردی به تصویب هیئت وزیران برساند.

■ بازنگری در بند «۲۰» ماده (۳) و الحاق یک بند به ماده (۴) دستورالعمل نحوه صدور پروانه فعالیت فروشگاه‌های صنایع دستی شماره ۱۴۰۳۳۰۱/۴۷۹۹۱ مورخ ۱۴۰۰/۹/۲۲ به جهت الزام دارندگان پروانه‌های فعالیت به فروش صنایع دستی داخلی و منوط شدن تمدید مجوز آنها به صحت‌سنجی و بازرسی این الزام توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.

■ از آنجاکه یکی از مهم‌ترین آسیب‌های حوزه توسعه و ترویج صنایع

مشمولین قانون کار خواهد بود. در صورتی که مبنای پرداخت حق بیمه مشمولان این ماده، بالاتر از حداقل دستمزد باشد، مابه‌التفاوت میزان حق بیمه بالاتر از حداقل دستمزد، به‌طور کامل بر عهده بیمه شده خواهد بود. آیین‌نامه اجرایی این بند، ظرف مدت ۶ ماه، توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با همکاری سازمان تهیه و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

در سازمان تأمین اجتماعی سالیانه ده درصد (۱۰٪) از افراد دارای استطاعت مالی حذف و معادل پنجاه درصد (۵۰٪) محذوفین، افراد پشت‌نوبتی واجد شرایط متناسب با محل سکونت مشمول معافیت بیمه‌ای حسب مورد می‌شوند. مبنای مشارکت دولت برای جبران حق بیمه ناشی از معافیت‌های بیمه‌ای مذکور در این بند، معادل حداقل دستمزد هر سال

منابع و مآخذ

- [۱] نشست مشترک با هنرمندان و عرضه‌کنندگان صنایع دستی اصفهان. سیدحسین علوی، مدیر کل بازاریابی و صادرات صنایع دستی، خبرگزاری جمهوری اسلامی. ۲۷ بهمن ۱۴۰۰. کد خبر ۸۴۶۵۲۵۷۰.
- [۲] دستورالعمل نحوه صدور پروانه فعالیت فروشگاه‌های صنایع دستی، دفتر بازاریابی و تجاری‌سازی صنایع دستی، وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۱۴۰۰.
- [۳] خبرگزاری دانشجو، ۲۰ خرداد ۱۳۹۸. کد خبر ۷۶۹۷۱۸.
- [۴] باشگاه خبرنگاران جوان، علی اصغر. ۱۵ بهمن ۱۳۹۹. کد خبر ۷۶۵۲۳۰۷.
- [۵] سالنامه آماری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۱۳۹۹.
- [۶] ابوذر ندیمی، نماینده مردم لاهیجان، «نقش مهم اتاق‌های بازرگانی در عرضه جهانی کالاهای هنری». مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، کد خبر ۹۵۹۳۹۳، مورخ ۲۹ فروردین ۱۳۹۵. [959393/https://rc.majlis.ir/fa/news/show](https://rc.majlis.ir/fa/news/show/959393)
- [۷] معاونت صنایع دستی از مغلظه تکرار تا انکار واقعیت در خبرگزاری خبر آنلاین، ۲ مرداد ۱۴۰۰، کد خبری ۱۵۳۸۲۲۰.
- [۸] اسعدی، شورای جهانی صنایع دستی کیست؟. ۹ شهریور ۱۴۰۰. بته‌جقه، <https://www.botehjegheh.com/world-crafts-council>
- [۹] روزنامه مشرق، تاریخ ۲۰ خرداد ۱۴۰۲، کد خبر ۱۴۹۷۸۶۴.
- [۱۰] شیوه‌نامه دریافت نشان مرغوبیت صنایع دستی. سایت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۱۳۹۸، ۳۵. <https://www.mcth.ir/documents/EntryId/35>
- [۱۱] گزارش و دستورالعمل مهر اصالت. سایت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۱۳۹۸، <https://www.mcth.ir/documents/35/EntryId>
- [۱۲] خبرگزاری بانک و صنعت. ۲۱ بهمن ۱۴۰۱. کد خبر ۲۰۵۵۸۰.
- [۱۳] مصاحبه با کارشناس صنایع دستی در محل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۷ خرداد ۱۴۰۲.
- [۱۴] مصاحبه با رئیس سابق میراث فرهنگی استان گیلان در محل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۲۶ خرداد ۱۴۰۲.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ (۱۵ خط) صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir